

KÜLÖNFÉLÉK.

A manchesteri theol. intézet saját otthont nyert. Ez az angol unitáriusok másik theol. intézete. Ezelőtt ötven évvel alapította Manchesterben Beard R. János lelkész. Az intézetnek sok ideig nem volt saját épülete. Az utóbbi években az úgynevezett „Memorial Hall“ szolgált annak helyiségül. Most angol unitárius tesrvéink áldozatkészsége saját otthonhoz juttatta. Szabad téren, levegős helyen szép épületet emeltek számára, a mely mintegy 30,000 font sterlingbe került. Jul. 5. és 6. napjain avatták föl ünnepélyesen az új collegiumot a fentartó testület elnöke Beard R. Jakab (az alapító fia), dr. Gordon Sándor az intézet igazgatója és mások beszédei mellett. Az ünnepélyre Ferencz József püspök a magyarországi unitáriusok részéről megleghangu üdvözetet küldött. Résztveszünk mindnyájan angol unitárius testvéreink örömeiben, hogy már e theol. intézetük is megerősített és így két állandó intézettel: az oxfordi „Manchester College“ nevet viselő theol. akadémiával és a manchesteri unitárius theol. collegiummal szolgálják a szabadelvű kereszténység ügyét.

Dr. Harnack a berlini egyetemen a mult tanévben „Az evangéliumi történet hihetőségéről“ tartott előadásokat. A pontos ismeretet a tudós író szerint itt sok körülmény nehezíti. Nehezíti mindenek előtt az, hogy Jézus maga semmit sem irt le; hogy a mit tanított, aramei nyelven tanította és a görög szavak, melyek tanításairól tudósítanak, nem mindig fejezik ki megfelelően az aramei nyelven formulázott gondolatot; hogy a legrégebb evangéliumi elbeszélések is óvatossággal olvasandók, mert a kik írták, Jézusnak már emberfölkötti természetet tulajdonítottak; hogy a judaismus messiás-eszméjét is bevitték elbeszéléseikbe; hogy az evangéliumnak korai története, a helyi vallásnak egyetemes vallássá emelkedéséről szóló történet; hogy az a törekvés, hogy az evangéliumot egyetemes vallássá tegyék, változást idézett elé az evangéliumban; hogy az elbeszélések csakis a második százévben vettek fel állandóbb formát; hogy Jézust mindjárt Pál követte, kinek személyisége az újszövetségben majdnem annyira előtérbe van állítva,

mint a Mesteré és hogy a Krisztus, a kit Pál alkotott, magán viseli a Páli jelleget. Mindezek nehezítik a kérdés megoldását, de megoldhatatlanná a kérdést még sem teszik. Harnack azután a megoldásra szolgáló anyagról szólott. Három forrásból lehet meríteni: a római történetírók munkáiból s zsidó és keresztény forrásból, ámbár az első kettőből keveset. De Tacitus feljegyzése figyelmet érdemel, megerősíti a Krisztus keresztre feszítettését, valószínűleg törvényszéki iratok alapján. A zsidó források még ennél is kevesebbet nyújtanak, mert a Josephus feljegyzésének hitelessége újabb vizsgálódás szerint kétséges. Így hát legtöbbször a keresztény forrásból meríthetni, de abból se annyit, a mennyit az ember várna, mert a tanítványok kezdtek inkább az ő jövő visszatérésével foglalkozni, semmint köztük töltött életének részleteivel. Mindazonáltal a keresztény írók mind bizonyosságot tesznek megfeszítettetéséről, szenvedése passiv elviseléséről és mint Isten fiának feltámadásáról. És ha némelyek azt mondják, hogy a Krisztus nem volt történeti személy, akkor rendkívüli összeesküvésnek kellett történni egy oly vezető érdekében, a ki tényleg nem létezett. Azt a nézetet, hogy nem létezett volna, megdönti az a tény is, hogy a keresztény írók mind bizonyosságot tesznek arról a szerepről is, melyet Jézus testvérei az első keresztény egyházban játsztak. Legnevezetesebb volt köztük Jakab, a kinek kegyességét és alázatosságát különösen kiemelik. A legbővebb forrás Pál apostol levelei. Kétségbevonhatatlan leveleiben leírja életének teljes átalakulását, melyet megtérése hozott. Megtérése után tizenöt napot töltött Péter apostollal és a feltámadás más szemtanúival. Azok elbeszélése után világosan bizonyosságot tesz arról, hogy azok látták a feltámadt Krisztust, ámbár azt nem említi, hogy vele ettek volna is. Pál bizonyosságot tesz a Krisztusnak nem csak mint élő elvnek az ő életében való folyton létéről, hanem Krisztusnak a megfeszítettetéséről, korábbi élete némely tényeiről is. Nemcsak úgy bizonyít mellette, mint csupán *symbolicus* vagy csupán szellemi lét mellett, hanem mint valóságos *physikai* élet mellett, mely asszonytól született. Az otthonias élet volt; a szegények közt töltött élet; nem forradalmi, hanem a törvénynek engedelmeskedő. Pál bizonyosságot tesz a Krisztus által tanított erkölcsi elvek mellett is és az úrvacsorai szertartás mellett, melyet a Krisztus alapított.

Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter a költségvetés tárgyalásakor jul. 30-án tartott beszédében a *vallásügyi kérdésekre* ezeket mondotta:

A vallásügyi kérdésekre nézve általában előre kívánom bocsá-

tani, hogy a kormány, a mint programjából is kitűnik, át van hatva attól a szándéktól, hogy a hazai egyházakkal karöltve működjenek azoknak az etikai és kulturai céloknak érdekében, a melyek szolgálata az államnak és egyháznak egyaránt feladata kell hogy legyen. Ebből a szempontból kiindulva, a kormány készséggel fogja támogatni is az egyházakat az állam céljaival összeegyeztethető minden hazafias törekvésükben, sőt a mennyiben e törekvések sikerének valamely feltétele metalán hiányoznék, szívesen fogja e feltételeket előteremteni igyekezni.

Ebből kiindulva, először is a katolikus autonómira nézve azonkívül, a mi erre vonatkozólag a kormány programnyilatkozatában foglaltatott, a mi az én személyes álláspontomat illeti, talán utalhatok arra a körülményre is, hogy államtitkára voltam annak a kormánynak, a melynek hozzájárulásával hozta meg 1893 márczius 17-én a képviselőház azt a határozatot, a melylyel útasította a kormányt: „hogy törvényes ügykörében tegyen előterjesztést ő felségének az iránt, hogy a katolikus autonómia létrehozatala tárgyában szervező gyűlés összehívására az engedély mielőbb megadassék“. A közbejött körülmények, nevezetesen a közbejött kormányváltás, azt a kormányt megfosztotta a lehetőségtől, hogy erre nézve az elhatározó lépéseket megtegye. Megtette azokat hivatali elődöm. A mint méltóztatnak tudni, a katolikus autonómiát szervező országos kongresszus megtartott, ez a munkálatakat elkészítette és előterjesztette. Legilletékesebb helyen szükségesnek ismerték a kongresszusi munkálatot a hercegprimáshoz útasítani a végből, hogy ő püspöktársaival tanácskozáu, erre vonatkozólag véleményt adjon. Ezt az eljárást, nézetem szerint, igazolja nemcsak a katolikus egyház hierarchiai szervezete, de igazolja az a körülmény is, hogy a szervező kongresszus némely kérdésre nézve, mint pl. a gyulafehérvár—fogarasi érseki tartomány főpapjai által benyújtott kérvényekre érdemleges véleményt nem mondott. A dolgoknak ezen stádiumában én nem tartanám sem célszerűnek, sem ildomosnak és illendőnek az illetékes helyről adandó véleménynek most állásfoglalással elébe vágni és éppen azért most csak annak kijelentésére szoritkozom, — a mi lényegileg megegyezik a megelőző kormány álláspontjával — hogy ezt a kérdést úgy óhajtánám megoldani, hogy ő felségének legfőbb kegyúri jogai, a katolikus egyháznak hierarchiai szervezete sérelmet ne szenvedjenek és hogy az autonómia létrehozása érdekében ne kelljen organikus törvényeink mélyreható változtatásával a vallásügyi kérdések egész komplexumát mozgásba hozni.

Egy másik, a katolikus egyházat érdeklő kérdés a lelkészi

kongrua kérdése. Erre nézve örömmel jelenthetem, hogy az országos kongrua-bizottság buzgó működése következtében ma már úgy a nagy, mint a kis egyházi javadalmak jövedelmi katasztere meg van állapítva. E szerint ki van tüntetve egyfelől az a hiány, a mely a kongruaszerű kiegészítés szempontjából fedezendő lesz és másfelől ki vannak tüntetve azok a tehermentes jövedelmek, a melyek e hiány fedezése szempontjából bizonyos részben igénybevehetők. Kétségtelen, hogy az állam tetemes hozzájárulása nélkül ez a kérdés megoldható nem lesz. E tekintetben bennünket némileg közelebb hoz a célhoz az a körülmény, hogy a katolikus lelkészek ideiglenes kongrua-segélyének céljaira a költségvetésbe felvett összeg az előttünk fekvő költségvetésben már 800,000 koronára van emelve és azt a jövőben is, a mennyire csak a pénzügyi viszonyok megengedik, fokozatosan emelni szándékozom, úgy hogy azt hiszem, még mielőtt a végleges rendezés be is következhetnék, ilyképpen megközelíthető lesz a lelkészi illetményeknek a kongruaszerű kiegészítése. Az országos kongrua-bizottság feladata lesz lehetőleg már ősszel állást foglalni az ezután következő kérdésekkel szemben, a melyeket kétségkívül komplikál az a körülmény, hogy a plébániák számában tudvalevőleg bizonyos aránytalanság áll fenn. Részemről rajta leszek és a törvény által kezembe adott minden eszközzel oda fogok hatni, hogy a kongruának végleges rendezése, mint a hogy azt az igazság és méltányosság megkívánja, a katolikus lelkészekre nézve is mielőbb bekövetkezzék.

Az 1848. XX. t.-czikk jelszava alatt a protestáns egyházak körében megindult mozgalom a legilletékesebb tényezők részéről nyert határozott kívánalmakban formulázott kifejezést abban az emlékiratban, a melyet a magyarországi reformált és az ág. hitvallású egyházak egyesült képviselője ez év tavaszán a miniszterelnök úrnál és nálam átnyújtott és a mely után a hazai unitárius egyház és az erdélyi ágostai evangélikus szász konzisztorium is hasonló beadványokkal járultak a kormány elé. Az egész memorandumban foglalt konkrét sérelmek és panaszok megvizsgálása folyamatban van. A protestáns egyházak által jogosan igényelhető anyagi támogatás mikéntjére a teendők sorrendjére nézve a miniszterelnök úr e hó 7-én és 18-án tartott beszédeiben meglehetősen tüzetesen nyilatkozott, úgy hogy fölösleges, hogy erre bővebben kiterjeszkedjem. A kilátásba vett szóbeli tárgyalásokban természetesen a magam részéről is a legnagyobb készséggel fogok résztvenni s magam is a legégetőbb és a legsürgősebben orvoslandó bajnak az egyházi adózások terén helyenként mutatkozó aránytalanságokat tekintem. A lelkészeknek az 1898-iki kongrua-törvényeken túlmenő állami dotá-

cziójától, a mennyire azt az állam pánzügyi ereje meg fogja engedni, egyáltalában nem kívánok én sem elzárkózni, de magától értetődik, hogy akár korpótlékszerű, akár más emelése a kongruának nem történhetnék csak a protestáns egyházzal szemben, hanem ennek a többi egyházakkal szemben is érvényesülnie kellene.

II. József két levele a jezsuitákról. Németországon a jezsuitakérdés újra felszínre kerülván, a német lapok II. József austriai császárnak két kevésbé ismert levelét közlik, melyeket először Michiels A. hozott nyilvánosságra. Az első levél Choiseul herceghez, Franciaország akkori államtitkárához van intézve és a következőleg hangzik:

Uram! Köszönöm azt a bizalmat, melyet irántam tanusít. Ha souverain volnék (akkor még csak regens volt anyja mellett), számíthatna az én közreműködésemre. A mi a jezsuitákat és azt a tervet illeti, hogy rendjük felfüggesztessék, teljesen az ön véleményén vagyok. Anyámra ne nagyon számíton, mert e társasághoz való ragaszkodás a Habsburgházban örökletes. De Kaunitz az ön barátja; ő a császárnénál mindent tehet és az összes ügyekben, melyek a rendnek a megsemmisítésére vonatkoznak, önnel egyet fog érteni. Úgy ismerem e népséget, hogy senki jobban, ismerem minden tervüket; minden törekvésüket, melylyel a világon sötétséget akarnak terjeszteni és mindenütt zavart idézni elő, hogy Európán a Finisterre előhegytől a Jegestengerig uralkodjanak.

Ha nagybátyám I. József nem lépett volna trónra, talán királygyilkossági kísérletet láttunk volna Németországon. De ő jól ismerte őket. Mikor a rend tanácsa egy napon gyanut fogott a gyontató atya őszintesége felől, hogy ez ember inkább engedelmeskedik a császárnak, mint a Vatikánnak, Rómába idézte. A gyontató atya előre látta a rettentő sorsot, mely ott reá várakozik és arra kérte a császárt, hogy akadályozza meg útazását. De az uralkodónak minden erőfeszítése, hiába való volt, a nuntius maga kívánta a gyontató atya elútazását. E zsarnokságtól felindulva I. József kijelentette, hogyha a tisztelendő atyát kényszerítik, hogy Rómába menjen, akkor nemesak egyedül fog menni, hanem az osztrák államok összes jezsuitáinak követniök kell őt, hogy soha többet ismét meg ne jelenjenek a monarchiában. E váratlan és amaz időben csaknem vakmerő felelet arra indította a jezsuitákat, hogy zsákmányukat elengedjék. Ilyen volt a régi idők szelleme. Éés én úgy látom, hogy változásnak kell bekövetkezni.

Isten önnel; tartsa meg az ég Franciaország, nekem és számos barátjának számára.

1770, jan.

József.

A rend összeomlása feletti örömnök egy második levélben ad kifejezést, melyet Aranda gróf, spanyol grandhoz, mindkét Castilia ministeréhez, a francia udvarnál spanyol követhoz intézett:

Uram! XIV. Clemens halhatatlan érdemet szerzett, mikor a világot a jezsuitáktól, a kereszténység rablógyilkosaitól megszabadította. (1773-ban törölte el a jezsuita-rendet, de VII. Pius 1814-ben újra visszaállította.)

Németországon, míg nem ismerték őket, a vallás a népekre nézve a boldogság forrása volt, de ez emberek a vallást meghamisították és abból utálatos bálványt csináltak, eszközt nagyravágyásuknak, köpenyt gyalázatos terveiknek. A fő és egyetlen cél, melyet a jezsuiták követnek, hogy híruket és hatalmukat kiterjeszszék és a világot mély sötétségbe borítsák. Türelmetlenségük a harminczéves háboru szenvedéseit hozta Németországra; elveik Franciaország Henrikjét megfosztották trónjától és életétől; a nantesi edictumnak kegyetlen visszavonása az ő művöknek koronája. A Habsburgházra való befolyásuk eléggé ismeretes. II. Ferdinánd és Leopold halálukig nem szüntek meg védelmezni őket. Az ifjuság nevelése, az irodalom, jutalmak osztása, magas állásokra kinevezés, királyok füle, királynék szive, egyszóval minden az ő csalárd vezetésüknek adatott át. Elég jól tudjuk, hogy miként használták, minő terveket vittek keresztül, minő lánczokat kovácsoltak a népeknek.

Nem ismeretlen előttem, hogy a nagy Clemens mellett, mindjárt a Bourbonház ágai ministereinek volt a legnagyobb része a rend eltörlésében. Az utóvilág az önök fáradozásait tudni fogja becsülni.

Hogyha gyűlölni tudnék, egy osztályút vetném meg az embereknek, azt, a melyet Fenelon üldözött és Róma utálatossá tett.

Isten önnel!

Wien, 1773, jul.

József.

Mária Teréziát csak nehezen lehetett a jezsuitákat kitiltó rendelet aláírására rávenni s még az is nehezebbre esett, hogy más gyontató atyát válasszon, mert I. Ferdinándtól kezdve minden előde és minden rokona csak spanyol rendből való barátnak nyitotta meg szivét. A rend kiűzésének főérdeme Kaunitzot illeti.

Vilmos császár a türelmetlenség ellen. Strassburg püspöke, *Bender*, megátkozta a katolikus temetőt, mert egy protestánst temettek el földjében s bár az átkot visszavonta, ebben a dologban olyan jelenete volt Vilmos császárral, a melyet nem egyhamar szeretne még megérni. Mikor II. Vilmos legutóbb Strassburgba került, odarendelte

a püspököt a pályaudvarra s mikor hosszas megvárakoztatás után végre maga elé bocsátotta, a Marburger Zeitung szerint, következőket mondotta neki:

— Ön kihallgatást kért, püspök úr; én is óhajtottam önnel beszélni, azért rendeltem ide. Mielőtt elmennék Strassburgból, meg kell mondanom, hogy elégedetlen, *nagyon elégedetlen* vagyok önnel. Nekem azt mondták, hogy ön okos és békeszerető ember s most olyasmit követett el, a mit a legfanatikusabb ember se tenne meg. Ön megátkozta a temetőt, egy darab német földet, a melyre nekem ügyelnem kell. Jegyezze meg, püspök úr, hogy a német császár sohasem fogja eltérni, hogy a türelmetlenség átka csak egy talpalatnyi német földet is megszenteltelenítsen! Az ön hivatása az, hogy áldjon; ha a pap átkozódik, megrabolja állását a méltóságától és előjogaitól. Tudja meg s ne felejtse el, hogy *ilyen dologban nem ismerek tréfát*. Én és az én házam a protestáns egyházhoz tartozunk s alattvalóim kétharmadrésze is. Sokat járok katolikus vidéken is s ha egyszer Isten úgy akarná, hogy ilyen helyen haljak meg s valamely okból nem vihetnék holttestemet őseim sírboltjába és itt temetnének el, ön talán istenkáromló átokkal sujtaná azokat a barázdákat, a melyek alatt testem pihen, mivel talán az egyháza szabályai ezt írják elő? Az ön átká fölnyitotta a szememet, püspök úr. Én kész voltam s ma is kész vagyok jó barátságban élni a katolikus egyházzal. Amennyire lehetett, igyekeztem katolikus hiveim kívánságait teljesíteni, gyakran protestáns alattvalóim gáncsai és zugolódása ellenére, mert azt akartam, hogy mind a két keresztény egyház békességben éljen, közös erővel dolgozzék a haza javára és becsülje egymást. Óvakodjék attól, püspök úr, hogy engem e törekvéseim meghiusításával arról győzzön meg, hogy a *katolikus egyház nem békességet akar, hanem meghódolást*. Ha arról kellene meggyőződnöm, hogy a két egyház kibékítésére való törekvésem a katolikus türelmetlenségen szenved hajótörést, akkor *meglehet, hogy más szél kezd fújni Németországban*. Ön éppen olyan jól tudja, mint én, milyen erős lett újabban a protestáns áramlat. Ne felejtkezzék el erről s azt se felejtse, hogy az ön császára is protestáns.

A császár elhallgatott s a püspök, a ki nem tudta szuró tekintetét elviselni, lehorgasztotta a fejét s csak ezt mondta:

— De hiszen visszavontam az átkot, felség.

— Ez az ön szerencséje, — mondta a császár — különben nem is fogadtam volna. Ne igyekezzék menteni magát, mivel eljárására úgy sincsen semmi meentség, csak azt az egyet jegyezze meg még:

ön még német püspök, még pedig az anyaországban, a hol a német császár egyúttal fejedelme is önnek. Szolgálja az Istent legjobb tehetősége szerint, de ne felejtse el, hogy a császárt s az országot is szolgálja s hogy *a császári kéz nemcsak kegyes tud lenni, de erős, mint a vas.* Azt hiszem, megértettük egymást, püspök úr, Isten áldja meg!

X. Pius pápa 1904-ben két köriratot bocsátott ki híveihez, a kik Európában a népességnek 45%-át, Amerikában 48%- és Ausztráliában 21%-át teszik. Az egyik köriratot febr. 2-án, a másikat márt. 11-ikén adta ki. Az elsőt abból az alkalomból, hogy ötven éve, hogy „Mária szeplőtelen fogantatásának“ dogmája megállítatott (1854, dec. 8.). Ebben „mindazokat a tisztelendő testvéreket, patriarchákat, primásokat, érsekeket, püspököket és egyéb főpapokat, kik az apostoli székkel békében és közösségben állanak“, az istenanyának benső imádására hívja fel. Mint a bibornokokhoz intézett karácsoni beszédében mondotta, az Immaculatában bizik, mint „egyetlen segélyeszközben“. A második körirat Nagy Gergely pápa emlékünnepe alkalmából jelent meg. A jó Pius itt már feledni látszik az istenanyát, mert abban egy szóval sem emlékezik meg Máriáról. Előbb azt mondotta, hogy „Mária tekintete kibékíti Istent és kegyelmes lesz irántunk“, most pedig: „Bizunk, hogy Isten szent Gergely pápa közbenjárására meghallgatja a mi kéréseinket“. Feltehetőleg a szent pápa másnemű kívánásokkal fog Isten elé járulni, mint a szent Immaculata.

X. Pius megválasztása a vatikáni pártok két főiránya közti kiegyezésnek volt az eredménye. És úgy látszik, hogy Pius a compromissió feltételeit teljesíteni is igyekszik. Nemcsak a római vallásos kegyesség képviselője akar lenni, nemcsak az Immaculata imádását, mi az újabbkori róm. kath. kegyesség központjába tolatott és nyomult be, sürgeti; hanem egy oly pápát választott eszményül, ki kegyessége mellett az eretnekséget kiirtotta Italiából, rendezte az egyházi ügyeket Franciaországban, megtérítette a nyugoti góthokat Spanyolországban, megnyerte Angliát a katholicismus részére. Az első köriratot tehát a második kiegészíti. Az utóbbi nyilván a XIII. Leo egyházpolitikájára tekint és a Rampolla-pártnak akar eleget tenni. De a miut a legközelebb történt dolgok s főleg a Franciaországban törtétek mutatják, az események nem követik a pápai köriratot. Más viszonyok voltak azok, a melyek közt Nagy Gergely pápa (590—604.) ült a római szentszéken, és mások, a melyek közt Sarto püspök, X. Pius kezébe jutott a római katolikus szent egyház kormányzata.

Boisseau abbé levele. Franciaországban legújabbán Boisseau abbé tért ki a róm. kath. egyházból, püspökéhez a következő levelet intézve:

Sèvres 1904, jun. 22.

Kegyelmes Uram!

Midőn papságom kiváltságairól lemondok, hogy meguyerjem a szabad és hívő ember méltóságát, kötelességemnek tekintem, hogy közöljem Kegyelmességeddel elhatározásom indokait.

Mint gyermek naivul hittem a r. kath. vallásban. Mint ifju tanulmányaimban csak azt a czélt láttam, hogy pap legyek. Mint buzgó pap a kereszt lábánál térden állva, czellám magányosságában gyakran mint martyr akartam meghalni hitemért.

A martyrság bekövetkezett, de más formában, azon a napon, mikor tanulmány, elmékedés és tapasztalat, gondolataimat a szabad vizsgálódásra irányítva, mit a családokozhatlanság dogmája kizárt, engem arról győztek meg, hogy a *Syllabus* egyháza eltávolodott a Krisztus szellemétől s hogy a változtatások és emberi hozzátételek által oly intézménynyé lett, mely a lelkiismeretet, a helyett hogy megszabadítaná, szolgaságba hajtja.

Ez reám nagy szomorúságot hozott, a szív és lelkiismeret elkeseredett harczát. Tapasztaltam, hogy mennyire igazak egy híres kitértnek eme szavai: „Mily kegyetlen dolog mégis kilépni az árfolyamból, a melyet az ember hosszú ideig követett s hol oly kedvesen vittetett!“ (Renan: *Lettres d'enfance.*)

És igazak az ön fővicariussának is a szavai, a ki nekem mindig barátom volt s a ki nekem ezt mondotta: „Az ön korában az ember nem változtathat útát büntetlenül“.

Igen, hogyha „büntetlenül“ a szív szenvedését jelenti; ha „büntetlenül“ bánkodást és aggodalmat fejez ki, igen ezt a kettőt érzem: mély megindultságát és fájdalomát szívemnek, mely vérzik, mikor társaimat elhagyom, a kik engem testvérüknek tartottak és némelyek közülök szeretett gyermeküknek; mély megindultságát szívemnek, mikor elhagyom e kedves gyermekeket, kiket a vallásban oktattam s érettük semmi fáradságot nem kiméltem, mikor elhagyom e hiveket, e jóféle embereket, kiknek naiv és nemes hite oly épületes volt, és ama férfiakat, a kiknek liberalismusa és őszintesége kijavította, a mit egyházuk a felekezetiesből és babonásból nyujtott.

Minthogy semmi áron sem tudok képmutató lenni és olyat tanítani, a minek lelkiismeretem ellentmond, tisztelettel bejelentem, hogy

a róm. kath. egyházbeli papságról lemondok. Elfogódott szívvvel, de egyszersmind a teljesített kötelesség örömrzetével teszem ezt. Némelyek azt fogják mondani, hogy hitelhagyott, vagy azt, hogy atheista vagyok. Nem, nem vagyok egyik sem, mert azért hagyom el önöket, hogy kövessem a Krisztust és *a hol van a Krisztus, ott van az egyház.*

Fogadja Kegyelmes Uram, kiváló tiszteletemet

Boisseau Raoul.

Az állami és a róm. kath. egyház közti harcokról, mely Franciaországban most foly, Páris Émilien egy kiváló francia prot. világi férfi magasabb elvi szempontból egy cikket írt, melynek ide iktatjuk egy részletét: „Michelet írja Franciaország történelmében (*Histoire de France* II. edition, p. 251), hogy a Galliába telepedett góthok magukkal hozták a görög arianismust, egy tant, mondja, mely a kereszténységet a bölselem egy nemévé változtatta, s mely az egyházat az államnak alája reudelte. A kitűnő történelemíró láthatólag tuloz. A görög arianismus nem az volt, a mit ma „bölselemnek“ nevezünk; az többé-kevésbé talán bölselme volt a negyedik és ötödik százévnak Byzantiumban, de az arianismus mégis a transcendentalismus uralma volt; alkalmazkodott az Isten kettős cselekvése, a természeti és természetfeletti tételéhez. Csakhogy a római egyházra veszély volt; s a kath. püspökök Alarik ellen a vad Clovist küldötték, hogy teljesítse a „secularis kar“ feladatát.

Michelet tulságba megy akkor is, mikor azt mondja, hogy az arianismus alárendelte az egyházat az államnak. Az igazság az, hogy az arianismus kevesbitette az állam és egyház közti összeütközés okait. Minél inkább eltávolodik az egyház tanaival az államnak a vallásról való legbölselemibb felfogásától, annál inkább előidézi az összeütközést. Minden haeresis egy előre tett lépés az Isten világban való immanentiájának a tana felé, ama tan felé, mely lényeges az államra nézve, mely az erkölcsi és vallási eszméket nem nélkülözheti“.

A bretonok Renan ellen. A *Jézus élete* örökemlékü irójának, *Renan* Erudnek szobrot állítottak szülőházájában, *Treguierben*. Az emlékművet a mult év őszén nagy fénynyel leplezték le a kis bretagnei fészekben; részt vett benne Combes miuisterelnök, Franciaországban minden kiválóbb embere és a kivezényelt katonaság teljessége e szép ünnep külső pompáját. De a jámbor bretonokkal, a kik különben is roppant vallásosak és babonások, lelketlen izgatók elhittették, hogy ez a szobor, a melyet *Szent Yvo* temploma elé állítottak, voltaképpen tüntetés akar lenni a vallás és a szent katolikus egyház ellen, a melyet Combes ministerelnök és a radikálisok úgy is eléggé

meghurczoltak. Elhatározták tehát, hogy egy engesztelő oszlopot fognak a Kalvária-hegyen felállítani, hogy az égietek kiengeszteljék, mert az eretnek Renan Ernő szobrának helyet engedtek városkájukban. Nagyarányu gyűjtés indult meg tehát, melynek élén állott Richard biboros, Páris érseke és az egész francia főpapság. Az emlékmű most készült el. Óriási gránittalapzaton áll és messze kiemelkedik a környék és a tenger fölött. Két méter magas Krisztus-szobor, körülötte a két lator keresztrefeszített szobra; az emlékmű tizenkét méter magas. A lépcsőzetet két emberfölötti magasságu bronzvitéz őrzi, az egyik Szent Györgyöt, a másik Szent Móríczt ábrázolja. Meg van tehát a kellő elégtétel és Renan Ernő is megkapta a magáét, mert elkövette azt a vigyázatlanságot, hogy Treguierben talált születni. A római kath. egyház a maga felekezeti Krisztus-szobrát felállította Treguierben. De a világ nem fog megfélekedezni arról a szoborműről, melyet a „Jézus életé”-ben emelt az, kinek szobra ellenébe a felekezeti tüntetést rendezték.

A skót kálvinisták milliói. Nagy feltűnést keltett Skótságban az angol felsőháznak — a mely ezuttal mint legfelsőbb bíróság működött — ítélete a skót szabad egyházak perében. Ugyanis 1900-ban összeolvadt a skót szabad egyház az egyesült presbiteri egyházzal és azóta *United Free Church of Scotland* név alatt működtek. Mindkettő az államtól független presbiteri egyház. A régi szabadegyház utolsó nagygyűlésén 643 szavazattal mondta ki az egybeolvadás 27 szavazat ellen. Ez a huszonhét ember, egytől-egyig kálvinista lelkész, nemrégiben pört indított az állítólagos szakadárak ellen. E pört, amely főleg az egyházi javakra irányult, senki sem vette komolyan. Azonban a pör az ő fényes győzelmükkel végződött. A legfelsőbb bíróság az ő javukra ítelt. — S ez a huszonhét kálvinista pap a mai naptól kezdve 1100 egyháznak és négy semináriumnak birtokosa lett, továbbá ők rendelkezhetnek a több millióra terjedő alapítványokkal is. Az egészet tiz millió font sterlingre becsülik. Igaz, hogy nincsen összevíssza ötezer hívük és a szemináriumokba nem fog beiratkozni egy hallgatón sem, mert idáig e fanatikus orthodoxokat senki sem vette komolyan. De az ítélet nagyon komoly. Ez a huszonhét ember szabadon rendelkezik most az összes egyházi javakkal és ha úgy tetszik, be is zárhatják mind az ezeregyszáz templomot. Skótságban nagy a zavar e miatt és az Angliától való politikai szakadástól sem idegenkednének, csak hogy az ítéletet végre ne hajtásák.

Unitárius kéziratok a muzeumban. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1903. évi fontosabb szerzeményei közül kiemeli jelentésében Ádámosi Ferencz unitárius egyház-irodalmi gyűjteményét 1683—4-ből s Északi Károly kiadatlan színművét, mely egy színházi sugókönyvben került a könyvtár kéziratai közé. Egressy Gábor hagyatékával oda kerültek Kőváry Józsa és László levelei is, melyeket a híres színészhez 1851-ben és 1860-ban irtak. A nyomtatott művek közül első helyen Enyedi György „Explicationes” cz. munkájának első,

ritka kiadását sorolják még fel 1598-ból, melyet a könyvtár 30 koronáért szerzett meg. (M. Könyvszemle. 1904. 105. l., 55., 59. l.) (K—ó.)

Értesítők. I. A kolozsvári unitárius kollégium értesítője az 1903—1904. iskolai évről dr. Gál Kelemen igazgató szerkesztésében jelent meg, ki gondossággal számol be a jelentősebb eseményekről s az év történetére tartozó adatokról. Az értesítőt azok a tartalmas beszédek nyitják meg, melyeket a püspök, Gál Jenő felügyelő-gondnok és dr. Gál Kelemen mondtak el a gondnoki beiktató ünnepélyen. Ezt követi Pálfi Márton szép megemlékezése Jókai Mórról. A papi nevelőintézet megnyitója: Az ifju lelképásztor eszménye, dr. Boros Györgytől. A beirt tanulók száma: a) a papnevelő intézetben 21; b) a főgimnáziumban 322 nyilvános, 17 magántanuló; c) az elemi iskolában 74. A múlt évvel szemben szaporodás 5. A gimnáziumban unitárius 169, az elemiben 42. Vallás-erkölcsei, fegyelmi, egészségi állapotok megfelelők. A konviktusnak 177 tagja volt, melyből unitárius 140. A gimnáziumban minden tárgyból jeles volt 23, jó 50, elégséges 184, egy tárgyból elégtelen 22, kettőből 24, több tárgyból 19.

II. *A sz-kereszturi gimnáziumunk* értesítője Sándor János igazgató szerkesztésében örvendetes eseményt lürdet, a jövő tanévben a VI. osztály megnyílik. A múlt tanévben felvétellett ez intézetbe 157 tanuló, ebből unitárius 101, ev. ref. 30, róm. kath. 12, gör. kel. 8, ág. ev. 3, izr. 3. Vizsgálatot tett 154 tanuló. Ebből jeles 3, jó 46, elégséges 48, egy tárgyból elégtelen 10, kettőből 6, több tárgyból 11.

III. *A tor dai áll. polg. fiu- és leányiskola* (az unitárius egyház által fentartott latin tanfolyammal megtoldva) értesítőjét szerkesztette Varga Dénes igazgató. A fiuiskolába beiratott 222 tanuló, a leányiskolába 164. Vizsgát tett 204 fiu, 157 leány. Ebből unitárius 54 fiu, 27 leány. Kitiünő 3 fiu, 43 leány, jeles 16 fiu, 62 leány, jó 75 fiu, 43 leány, elégséges 34 fiu, 3 leány, olégtelen 76 fiu, 4 leány. Latin nyelvet tanult az I. osztályban 33, a II.-ban 22, a III.-ban 11, a IV.-ben 5. Égyütt 71 fiu. Mindhárom értesítőt a jövő évre szükséges tudnivalók zárják be. (... n.)

Előléptetés. *Kádár József* Dés városának és Szolnok-Doboka vármegyének történetiróját, polg. leányisk. igazgatót, a vallás- és közoktatásügyi minster Szamosujvárról a dési áll. polg. leányiskolához tette át igazgatónak.

Papváltozás. A hom.-szt.-páli népes egyházközség *Ürmösi József* polgárdi-i lelkőszt választotta papjává, ki előbbi helyén egy évet töltött buzgó munkásságban. Helyébe *Kökösi Mihály* papjelölt, jóroményü ifju ember neveztetett ki lelkészül. Állomásukat a hívek lelkesedése közt már mindketten el is foglalták.

Uj papok. *Kovács Lajos* jelesül végzett papnövendéket a kissolyosi egyházközségbe választották papnak. Kötelességtudást és buzgóságot visz állásába. Beiktatása jul. hónapban volt. Nagybátyja, Kovács János felszentelt pap, főgymn. tanár teljesítette a beiktatási tisztet. — *Kovács István* papjelöltet Bordosba hívták el lelkészül. Bordos, mely sok ideig nélkülözte a papot, annál nagyobb örömmel üdvözölte ifju lelkészét, ki a theol. képzettség mellett az ének és zenében is otthonos. Beiktatásán, mely csakugyan júliusban volt, megjelent Raffay esperes, Deák Lajos sz.-udvarhelyi törv.-széki bíró, ki Bordoson született. A beiktatást Sárosi József ravai pap végezte.

Krüger. Meghalt. Transvaal őseréjü elnöke Sweitzban júliusban elszenderült. Egyénisége sajátos vonásokból volt összetéve. Kegyes, úgymondott bibliás ember volt, de istenfogalma inkább az ó-szövetségé. Egy köztársaságnak volt a vezére és a rabszolgaságot isteniintézménynek tekintette, a nem-fejér fajok szenvedése iránt érzéketlenséggel viseltetett. De a két évi szabadságharczczal, melyet a köztársaság védelmében Angliával szemben folytatott, kivívta a világ bámulatát. Az a tehetség, melyet Krüger és társai e harcban mutattak, csodálatos volt. — Az még ugyan most is titok, hogy honnan kapták a pénzt, az eszközöket, a fegyvert és hová tűntek el a háboru után e fegyverek. — Krüger, ki Európába jött volt, hátralevő napjait Hollandiában és Schweitzban töltötte. Halála előtt néhány héttel a délafrikai szabadsághős az oroszok és japánok közt most folyó háboru költségeire az orosz vereskereszt-egyletnek tekintélyes összeget küldött, ámulatára a szabadságszerető népeknek. A délafrikai hollandok közt mindig nagy emlék lesz a Krüger neve.

Waldeck-Rousseau. Franciaország aug. elején elvesztette a kiváló államférfiát. Sokáig mint követ szolgálta külföldi udvaroknál hazáját. De a legnagyobb szolgálatot utóbbi éveiben tette Franciaországnak. Mikor ezelőtt néhány évvel a francia köztársasági államot a pártok veszélyeztették s az országban felfordultság és zavar volt, ő ekkor a kormány élére állítva, rendet teremtett. Mint a francia lapok írják, tehetség és magas erkölcsi érzék jellemezte minden tényét. Deroulède-et a „nationalista szájhóst“ elzáratta és a köztársasági pártokat együttműködésre tömörítette és hazáját rázkódtatástól mentette meg. A protestansok jogait mindig tiszteletben tartotta. Temetése kívánsága szerint egyszerű volt. De ez egyszerűség annak impozans jelleget adott. Ott voltak Fallieres senatusi elnök, Brisson a kamara elnöke, a kormány összes tagjai, a magas állami tisztviselők, a tábornoki kar, a katonatisztek, s egész Páris népe, a diplomatai kar; s Flotton német nagykövetségi tanácsos a német császár s Bunsen az angol király képviselőjében. A Saint-Clotilde templomból temették a Montmartre temetőbe.

Gyászhirek: *Timár Gábor* 1848/49-iki honvédszázados és nyug. adótiszt, életének 82-ik, özvegységének 3-ik évében jun. 20-án Kolozsvárt megszünt élni. Dicső része volt a szabadságharcban, hol a bátor katona félkarját veszítette. Mint hivatalnok is hasznosan munkált. *Timár Ödön* kolozsmegyei levéltárnok édes atyját gyászolja az elhunytban. — Nagyajtai Péterfi Áron birtokos és tanító neje *Nagyajtai Péterfi Áronné, sz. Nagy Eszter* élete 55-ik, házassága 20-ik évében jun. 24-én Hómoródalmáson jobb létre költözött. A jó hitvestársat és hű

nevelőanyát fájlalják férje s nevelt gyermekei; Péterfi Lenke, Péterfi Lőrinczné, Péterfi Gyula és ifj. Péterfi Áron s több közelebbi és távolabbi rokon. — *Gál János* 1848/49-iki honvédhadnagy jun. 27-én, életének 78-ik, házasságának 50-ik évében Szászlónán meghalt. Bemnek volt egyik hadsegéde, egy pár évig unitárius lelkész s később körjegyző. Elvesztését siratják neje, szül. Gurzó Teréz, leánya özv. Molnár Józsefné, Gál Berta és számos rokon. — *Boér Lajos* bözödi unitárius lelkész, egyh. tanácsos életének 58-ik, papságának 34-ik évében jul. 1-én elhalálozott. A hű lelkipásztort gyászolják hivei s mindenekfelett neje, Boér Lajosné, sz. Albert Anna s leánya Boér Irén, Boér Gergely s két nőtestvére és a bölöni Albert-család s nagyszámu rokonság. — *Gombos Sámuel* székelykereszturi tanárt és nejét Lengyel Rózát érzékeny veszteség érte leányuk *Gombos Erzsé*, III. éves tanítónőképezdei növendék jul. 6-án történt korai halálában. — *Farkas József* kolozsvárvárosi polgár, élete 72-ik s házassága 44-ik évében jul. 8-án elhunyt. A derék polgár és buzgó egyháztag elvesztése a legfájdalmasabban érinti nejét, szül. Farkas Juliánát, leányát Farkas Juliskát, férj. Matskási Lajosné s számos rokonát. — *Barabás Sándor* egyh. tanácsos, tartalékos honvédhadnagy, takarékpénztári igazgató, birtokos 55 éves korában, házassága 25-ik évében aug. 1-én Bölönben rövid szenvedés után elhalt. Utolsó tagja volt a Barabás-családnak, mely Bölönben lakott. Elhunytát könnyezi jó neje Barabás Sándorné, szül. középajtai Nagy Katalin. — *Biluska Józsefné*, sz. *Lászlóczki Anna* egy jó anyja és hű vallásos nő, a régi Lászlóczki családnak tagja aug. 7-én élete 46-ik és házassága 22-ik évében övéinek nagy bánatára elhunyt. — *Kovács Elek* szováthi tanító és családja fájó veszteséget szenvedett *Kálmán* nevű kis fiok halálában. — *Dr. Veress Gábor*, cs. és kir. ezredorvos, főiskolánk egykori jeles növendéke élete 29-ik évében, aug. 12-én Kis-Kadácsban elhalálozott. Veress Sándor és Simén Emilia édes fiukat, Veress Árpád főreálisk. tanár és Veress Béla testvérüket, Vitalis Elekné unokatestvérét vesztette az elhunytban. — Róm. Szt.-birodalmi lovag *Vincenti Károly* Alsó-Fehér vármegye főispáni titkára, főiskolánk egykori növendéke, ez előtt néhány héttel 42 éves korában Nagy-Enyeden elhalt; testvérei lovag Vincenti Lajos és lovag Vincenti Miksa s nagynénje Diódváraljai Miksa Ilona nagy fájdalmára. Porai Diódon a családi sírkertben helyeztettek örök nyugalomra.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a kolozsvári egyházközség templom-tornya újraépítésére.

(I—V. közlemény.)

Magyarországi Unitárius Egyház	500	korona.
Sepsikőrispataki Bedő Dániel	200	"
Széplaki báró Petrichevich Horváth Kálmán	200	"
Kilyéni dr. Ferencz József	20	"
Vécsei Sámuel és Farkas Vilmos	200	"
Sepsi-szentiványi Szentiványi Gyula	52	"
Ó-tordai Székely Miklós	20	"
Magyarországi Unitárius Egyház (2-szor)	1000	"
Dr. Jéger Kálmánné, Hilibi Haller Irma	20	"
Fekete Gyula	100	"
Egy társaság	20	"

Összesen: 2332 korona.

Szolgáljanak e nemes adományok buzdításul a további adakozásra, hogy az egyházközség hatezerkétszáznyolcvannégy korona költségen temploma tornyát újra építhesse, a mi mindnyájunknak óhaja. Ez adományokért a leghálásabb köszönet!

Az egyházközség előljárósága nevében:

Kolozsvárt, 1904 aug. 16.

PÉTERFI DÉNES,
unitarius pap.